

A vajdasági magyar mozgókép történeti áttekintése

Második rész

Még egy filmműhely

Az eddigiekből kiderült, hogy a termékeny topolyai szociográfiai filmműhely után Magyar-kanizsa vált a vajdasági magyar filmművészek központjává. A Cinema Filmműhely nevű civil szervezet pártonkívüli, jótékonyági, nonprofit társulás több, a mozgóképes művészethez kötődő területen jeleskedik. A csoport alkotásai már eddig is több elismerést szereztek különböző fesztiválokon. A Lakiteleken megrendezett Kistérségi és Kisközösségi Televíziók Filmszemléljén egyszerre nyerte el Iván Attila és Fejős Csilla a Krónika kategória különdíját a tiszavirágok tánccáról készített, *Angyali kismenyasszonyok* című alkotásával; Művelődés kategóriában S. Gordán Klára *A szecessziós Szabadka* című filmje, a film operatőre, Király Attila különdíjas lett, akárcsak Várad Livia és Iván Attila *Cigonya* című, Dobó Tihamér életéről forgatott műve.

A műhely jelenleg is aktív, és más támogatók mellett mozgásban tartja a vajdasági magyar filmművészetet.

A Magyar-kanizsai Cinema Filmműhely tagjai: Fejős Csilla, Csubrilo Zoltán, Iván Attila, Apci Jenő. A filmes csoport sok filmet készített, kb. 30-at.

2002 kisjátékfilmek: *Majomsziget, Csöndvárosi Ramazuri, Sánta kutya*

2002/2003 dokumentumfilmek: *Egy falusi plébános élete, Adorján népi építésze, Angyali kismenyasszonyok – Tiszavirágzás, Ágnes nővér, Ünnepek a szórványban* stb.

2004 kisjátékfilmek: *Tűzút*; dokumentumfilmek: *Szivárványkigyó – Bicskei István portréja, Tallián Emil a törökkanizsai világotató, 10 éves a Jazz fesztivál* stb.

2005 dokumentumfilmek: *A Kosztolányi hagyatéka, A naplemente fonákja, Mozgásban – Urbán András portréja*

2006 dokumentumfilmek: *A Mozi 50 éve, Az árca az igazi arc, A horgosi Kárász család, A szép Tisza* stb.

2007 dokumentumfilmek: *A Maestro (Dan Reisinger Magyar-kanizsán), Ki vagy mi voltam, A vajdasági Giuletta Masina (Erdélyi G. Hermína)*

2008 dokumentumfilmek: *Az 1848-as Magyar szabadságharc délvidéki emlékei, Jó bort mindenkinek, Testté lett alázat, Mindennapi kenyérünk, Agyag (Művészek a bácskai agyagmezőkön), Még oda nem ér az idő*

2009 dokumentumfilmek: *A szülőföld színpompája, A rózsaszín ecset, A Csodakút, Gettó* stb.

2010 dokumentumfilmek: *A szabadkai Városháza, Zenével és színekkel érkezem, Oszt akkor indulunk..., A férfi sorsa a nő, Avar temető, Puszták*

2011 *A zene összeköt, Sok mindent ki kő bírni...*

2013 *Kútfúrás, avagy kincskeresés másképp*

2014 dokumentumfilm: *Újrakezdés*

2015 dokumentumfilmek: *A félárnyék színe, Beilleszkedés*

2017 dokumentumfilm: *Fohász a déli végeken*

A földet nem vitték el

A film elsősorban a képek révén szólítja meg a nézőt. Vicsek Károlynak az 1100 esztendő Kórógy magyar lakossága exodusáról készített filmjében legbeszédesebbek az arcok. Az első megszólaló voltaképpen higgadtan, szinte érzelemmentesen ad számot a polgárháború előli meneküléséről, Magyarországon, majd Kanadá-

ismerte, a drog megváltoztatta, nem az már, aki volt, hajdani önmagával nem azonosítható identitás fészkelte belé, és bizodalma fejze ki, hogy a Tauban megleli és visszanyeri egykori identitását. A levél a film szöveges vonulatának csúcspontja, és hangulata teljesen áthatja az alkotást. A higgadt, letisztult operatőri munka harmonikusan ötvözi a „kinti” és a „benti” világ egymástól elkülönülő jellegzetességeit, a reményt pedig az ügyesen komponált, a külön világok érintkező mezsgyéjén elhelyezett természetfelvételek sugallják Iván Attila alkotásában.

Örvényben

A vajdasági magyarság sorsproblémáit, hovatartozásának kérdéseit járja körül a film szerzői változata, amely mire televízióra kerül, bizonyára felére zsugorodik, pedig valójában a duplája se lenne elegendő mindannak felidőzésére, ami ezzel a nemzeti közösséggel történt a 20. században. A filmben maga a szerző foglalja össze – személyes megjelenése egyfajta keretet ad a filmnek – dokumentumfilmjének szándékát, majd a vajdasági „járőrözése” során megszólaltat újságírót, politikust, a legutóbbi háborúk idején tanulóéveiket töltöket, harctérre vezényelteteket, az 1999-es bombázások elszenvedőit. Siflis rutinosan komponál, kellő dinamikával váltja helyszíneit és alanyait, illetve az események során készített dokumentumképsorokat, ezek révén fogalmazza meg, hogy a vajdasági magyarság egyetlen évszázad alatt ötször szembesült a „menni vagy maradni” sorskérdésével.

Az egy évtizeden át tartó balkáni háborúk naplószerű történetét, eseményeit a vajdasági

magyarság szemszögéből dokumentálja a szerző, föltárván a működő és a csődbe torkolt túlélési stratégiákat, egyéni sorsokat. Tehette ezt a szerző annál fogva, hogy folyamatosan televíziós tudósításokat készített a vajdasági kényszermozgósításokról, frontélményekről, az országot kényszerűen elhagyókról. Ezen tudósítások nyomán komponálta meg drámai, tragikus súlyú alkotását.

Filmisszéirók Fövenyóra

Tolnai Szabolcs témája ugyanaz, mint Siflisé meg Vicseké, az ember kiszolgáltatottságának, a hatalom és az egyén viszonyának a Közép- és Kelet-Európa közelmúltját idéző kontextusában elhelyezett fölmutatása, a diktatórikus viszonyok ábrázolása. Előbbi két rendezőnk – a dokumentumfilm eszközeivel – kiszolgáltatott közösség, illetve intő szándékkal pellengérré állított csoport exodusának, kálváriájának feldolgozásával fogalmazta meg üzenetét. Tolnai Szabolcs közelre fókuszált, egyetlen ember, ami bárhonnét is nézve egy családot is jelent, azontúl a család társadalomban elfoglalt helyének is behatároló tényezője, fókuszba kerülve történelmi toposzokat idéz, arról beszél a film, hogy a történelmi forgatagban a kisebbségi-többségi viszonyok változása során egyáltalán miként is élhet az ember a kényszerű gyökérvésztes, az identitás elköcsönységódása, az önazonosság válsága után.

Kik vagyunk, mik vagyunk ebben a ránk kényszerített jelenben? Mit hordozunk a felmenőink

Siflis Zoltán: Örvényben (kép a filmből)

Tolnai Szabolcs: Fövenyóra (kép a filmből)

sorsából? Hol vagyunk vagy hol lehetnénk úgy odahaza, hogy az számunkra is, a környezetünk számára is elfogadható legyen. Csakhogy ez az állapot, amelyet manapság toleranciának nevezünk, nem kopírozható rá a második világháborús népiértési plánumokra. A film hőse, Danilo Kiš megjelenített alteregója Auschwitzbe hurcolt édesapja után nyomozva kerül a filmbe. Identitását keresi, az identitás pedig nem egyéb az egyéni emlékezetnél. A hős ennek az emlékezetnek a nyomába ered, és – mi másként oldható meg filmbelileg – saját emlékeiben és látomásaiiban epizódot epizóddhoz illesztve kutat.

Nem irigylem a rendezőt, neki kész irodalmi szövegek mentén kellett fölépíteni a szerb–magyar koprodukcióban készült alkotást, amelynek mércéje egy másik művészeti ágban, Kiš műveiben már rögzítve volt.

Ennél a pontnál merül föl az első kérdés a két művészi megfogalmazás viszonyával kapcsolatosan. Mit mond, illetve mond-e bármit a játékfilm annak, aki nem ismeri Danilo Kiš életművét, személyét, családi beágyazottságát, familiájának illeszkedését Közép- és Kelet-Európa 20. századi, politika és nacionalizmus, parancsuralmak és xenofóbia, antiszemitizmus és sovinizmus által átítatott léttérében? Magyarán: megáll-e saját kifejezőeszközeinek talapzatán a film, anélkül, hogy éreznénk a „felhasznált irodalom” narratív hátterét?

Tolnai Szabolcs: Fövenyóra (kép a filmből)

Egyértelműen igen a válaszunk, bár ebbe belejátszhat, hogy előttünk nem ismeretlen a felhasznált írói opus, ám igyekszünk ettől eltekinteni, és elmerülni Pohárnok Gergely opera-

Tolnai Szabolcs: Az erdő (kép a filmből)

tóri munkájának remeklésében. A film vizuális világa az öntörvényű filmalkotás irányába nyit átjárót, amelyben Tolnai Szabolcs a realitás és a látomás közti tartományban fogalmazza meg a közép- és kelet-európai gyötrelmek eredőit és következményeit, egyetlen személyre, egyetlen alkotói életműre koncentrálna, tudatosítván, hogy a történelem nem egyéb, mint egyéni sorsok halmaza. A minimálzenével kísért, fekete-fehér képsorok mintha egytől egyig művészfotókból állnának össze, egyes jelenetekben szürrealisztikus, misztikus, olykor pokolian drámai pillanatok merevednek ki, szinte tapintható a Halál csókját osztogató gonosz jelenléte.

Tolnai és Pohárnok közös munkája *Az erdő* című nagyjátékfilm is, egy önmagába visszacsavarodó történet. A Vajdaságban játszódó film kíméletlen társadalomkritika, egyben az anyaság apológiája. Tolnai és Pohárnok összeszokott alkotópáros, filmjükre jellemző a hosszú sötétségek, nagy némaságok, a komor zene, a hangok és zörejek szerepe, ami remek, magyar és szerb színészi alakításokkal párosul. A sötétség a különös fordulatokban bővelkedő történetben és a vizuális megjelenítésben is uralkodik, a vizuális elkomorodást drámai közelképek tagolják. Pohárnok kamerája különösen vonzódik a fény és az árnyék szürkületbe mosódó határvonalához. Remek stábmunka, briliáns alkotás.

Szikfilm

A Szóts István magyar és Albert Lamorisse francia rendező és forgatókönyvíró munkássága előtt tisztelgő rövidfilm a vizualitást teszi meg ön-

csupán közvetlenül, hanem áttételesen is értelmezhetővé válik: a kérdező, kutató, válaszokat kereső deák látomások, jelenések sorával szembeül, hiszen történelmi eligazításra van szüksége a háromfős, időközben gyarapodó csoport jövőképeinek elképzelése során. A jelenések olykor valóságosnak tűnnek, máskor irreálisnak mutatkoznak, hiszen amíg a sámán és lánya dramaturgiai funkcióval bírnak, a magyarság királyai nem szellemi, hanem történelmi tapasztalataikkal vannak jelen, még Attila, a hun király is, aki a kereszténység lehetőségeit fürkészi.

Bicskei Zoltán: *Álom hava* (kép a filmből)

Az operatőr virtuóz kameraállásokkal tágítja kozmikussá a teret, nem csupán a pusztán a térből kilépő szereplők fotografálásával, a természetlen, kicserepesedett talaj borzalmának kinagyításával, a sivárság, az élet hiányának vizuális hangsúlyozásával, hanem a romtemplomon belül készített felvételeivel az elhangzó párbeszédnek bölcséleti nyomatékát is erőteljes beállításokkal erősítve. A kép és szöveg szinergikusan erősíti egymást, egyszerre beszélnek önmagukért és egymásért. Emlékezhetünk-e múltunkra és vizionálhatjuk-e jövőnket, mi vet majd árnyékot a másakra, a jövő a múltra, vagy a múlt az eljövendőkre? Legrövidebben fogalmazva talán ez a film alapkérdése.

Az *Álom hava* cselekményvilága redukált. Ha történik valami, az tragikus. Marakodás egy marék köles körül, ami a jövő zálogának metaforájaként küld üzenetet a nézőnek a kies, terméketlen táj totál plánjaiból, majd gyilkosság, nemi erőszak. Mintha minden onnan folytatódna, ahol befejeztetett, vagy semminek sincsen vége, a

szereplők (és a néző) valamiféle tébolyodott körforgásba zuhantak volna vissza, a sorsba vetettség, az eleve elrendelt létállapot vajon a film szereplőire szabott fátum, hiszen a szereplők hiába keresik családjukat, otthonukat, a remény bármilyen rejtőzködő jelét – vagy ez a kilátástalanság globális, kivétel az egész nemzetre?

A gerjedő pesszimizmust a film negatív figurája, a gyilkos és erőszaktevő szolga töri meg, amikor a romtemplomot elhagyva kimondja, a vályogot pelyva hiányában a kóró is összetartja. Sokértelmű gondolat, úgy is értelmezhető, hogy új templomot kell építeni magunknak és a nemzetünknek, amíg nincs fa vagy kő, hát vályogból, és ha termés híján pelyva sincs, megteszi helyette a kóró is. Az utolsó képben szívós kóró borul a vándorok fölé, mintegy boltozatként. Tekintve a gondolatot kimondó kilétét, magatartását, erkölcsi arculatát, e mondatnak egyéb értelmezési lehetőségei is fölmerülnek, de ezt érdemes a nézőre hagyni.

Bicskei Zoltán: *Álom hava* (kép a filmből)

A szereplők közül (Szilágyi Nándor, Kovács Frigyes, Székely B. Miklós, Tóth Anita, Baró György, Horváth Csaba, Csendes László, Mercs János, Dánielfy Zsolt, Vicei Natália, Búza Ákos, dr. Papp Lajos) senkit sem szeretnék, főként nem tudnék kiemelni, ugyanis mindannyian toronymagasat alakítottak. Az általam fellengzősen „statikusnak” minősített jeleneteket zseniálisan oldották meg, és ebben mellettük nagy munkája volt a rendezőnek és operatőrnek egyaránt. A cselekményes jelenetek hitelesek és életszerűek. Úgy tűnik, mintha a produkció teljes alkotógárdája azonos elképzelés mellett dolgozott

vábki lombosításában vesznek részt. Összesen 41 rövid élet- és pályarajz olvasható a kötetben, és mindegyik szócikk voltaképpen hívszó ebben a minilexikonban. Hiszen az idehaza és külföldön alkotó filmművészek listájához kíváncsiak a filmjeikben fölbukkanó, műkedvelő és hivatásos színészek, a forgatókönyvírók, az őket ihlető művek szerzői, és ne legyünk szerénytelenek, azok, akik Szabadkán kívül ugyanolyan elkötelezettséggel építették kamerájukkal, tollukkal, kottájukkal vágó- és tervezőasztalaikon a honi mozgóképi hírnevét, mind a játékfilm, mind a dokumentáris, kísérleti, animációs és egyéb műfajokban.

A könyvet lapozván egyre növekszik az olvasó étvágya: bele kellene vágni egy hasonló vállalkozásba Vajdaság más régióiban is, ki kellene terjeszteni a kutatást a társművészetek közreműködő alkotóira, valakinek meg kellene írnia az itteni filmmunkások alkotásainak honi és külföldi recepcióját... megannyi tennivalót vet föl Siflis Zoltán munkája. Ebből a buzdító indíttatásból kitűnik: úttörő és egyben alapozó munkát vehetett kézbe a filmes múltunk iránt érdeklődő olvasó.

A minilexikon valóban az alapozást szolgálja, kijelöli a Szabadka város filmes életében meghatározó alkotók pozícióját, jelenvalóságuk bizonyosságát, de ettől nem rugaszkodik tovább: pontosan annyit ad a szűkre szabott életrajzok és filmográfiák révén, amennyi egy ilyen kiadvány esetében elvárható. Nem rangsorol, nem minősít, hanem tényeket rögzít, és ennek a feladatnak a megoldásával a művelődéstörténet egyik megkerülhetetlen sarokkövét alkotta meg, amiből kiindulva a kutatók átfésülhetik a szabadkai filmalkotók munkájának eredményét, értékelhetik, nivellálhatják, leírhatják azok tartalmi-esztétikai minőségét, és tudatosíthatják az időben visszamenő, illetve a jelen filmművészettel megfeleltethető értékeit.

Siflis Zoltán talán nem is tudja, a *Szabadkai filmalkotók arcképcsarnoka* című kötetével remélhetőleg a délvidéki filmművészet-kutatás Pandóra-szelencéjét nyitotta föl.

Kisebbségi létábrázolás

A Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Karának Magatartástudományi és Kommunikációs Intézetében írt a témáról szakdolgo-

zatot² Szakács Melinda. A filmeket kizárólag tematikai szempontból vizsgálta, esztétikumukkal, filmnyelvi megjelentetésükkel nem foglalkozott. Az alkotásokat a dokumentumfilm és játékfilm kategóriákon belül aszerint is különválasztotta, hogy a történelmi múltra vagy a jelenre reflektálnak. Természetesen a besorolás sem volt egyszerű, hiszen a például 30 éve készült, jelenleg foglalkozó film az idő során átcsúszott a történelmi alkotások kategóriájába. Dolgozatának kivonatában a következőket írja: „Egy úgynevezett »filmes történelemkönyvet« készítettem, amely bemutatja a vajdasági magyarság történelmét a trianoni békeszerződés hatására kisebbségi helyzetbe kerülésüktől egészen napjainkig. A kutatás során megállapítottam, hogy számos olyan film készült az elmúlt negyven évben, amely kifejezetten a vajdasági magyarság életét, helyzetét, problémáit, nehézségeit mutatja be. Véleményem szerint nagyon nagy szükség van ezekre a filmekre, hiszen a vajdasági kisebbség egész történelmét elrejtették az alkotók ezekben a művekben.”

A dolgozatban 9 játékfilmmel és 21 dokumentumfilmmel, elsősorban Vicsek Károly és Siflis Zoltán munkáival foglalkozik.

A szerző végkövetkeztetése tanulságos: „Véleményem szerint a délvidéki kisebbségi filmgyártás elképesztően fontos szerepet tölt be az ottani közösség fennmaradása szempontjából. Az alkotók a filmekkel olyan értéket őriznek meg, amely nélkül ez a kisebbség sokkal gyorsabban a feledésbe merülne. Ezek a képkockák elmondanak mindent erről a közösségről; történelmét, hagyományait, szokásait, művészeit, tabutémáit, problémáit és szenvedéseit sorakoztatják fel. Mindezen értékek megőrzése és a további kérdések filmbeli feldolgozása iszonyatosan fontos az ott élő magyarság számára. E dolgozatban számba vett alkotások zöme tabukat tört fel, hiszen valamennyi felsorolt film fő témája elsősorban a trianoni trauma következményeit és a negyvenöt utáni évek elhallgatott történeteit dolgozták fel, melyeknek feltárása jelenösen segített/segíthet abban is, hogy a kisebbségi léthelyzet történetének filmes elbeszélése is végtére megtörténjen, lehetővé váljon. Roppant fontos, hogy egy közösséget ne feszítsen tovább a kibeszéletlenség terhe.”

A vajdasági magyar filmművészet központi témája műfajtól függetlenül a kisebbségben megélt létállapot, kezdve a gyakori öngyilkosságoktól, a kisemmizettségtől a gazdasági ellehetetlenülésen, a háborúba kényszerítésen át a kollektív elűzetésig, a vegyes házasságoktól az önkéntes emigrációig, az itteni magyarsággal és néemtséggel szemben 1944–45-ben elkövetett népirtástól a '70-es, '80-as évek vállalkozásokat, karriereket derékba törő, társadalmi fonákságain át a '90-es évekbeli jugoszláv polgárháborúk a magyarokra is lesújtó következményeinek fölletározásáig. Hogy pontosan melyik alkotásokra is gondolhatunk ezen a tematikán belül, Szakács Melinda rendszerezése lehet segítségünkre. Ő a történelmi múltat bemutató filmek közé sorolta a *Teher* (r. Vuk Babić, Deák Ferenc, 1969³), a *Szikkadó földeken* (r. Vicsek Károly, Saffer Pál, 1987), a *Határ* (r. Zoran Maširević, Deák Ferenc, 1990), a *Bolygóút* (r. Vicsek Károly, 2003) és a *Ha nem volna szerelem, a világ sem lenne* (r. Vicsek Károly, 2004) játékfilmeket; a *Nehéz idők* (r. Siflis Zoltán, 1987), az *Ez egy inkvizíció* (r. Siflis Zoltán, 1988), a *Nézünk egymásra?* (r. Siflis Zoltán, 1989–1990), a *Temetetlen holtjaink* (r. Siflis Zoltán, 1990–1991), a *Cselédsors* (r. Szemerédi Magda, 1991), az *Elveszettek a történelemben* (r. Rácz-Marinka Eteleka, 1991), a *Hamis vádak árnyékában* (r. Siflis Zoltán, 1995), az *Édentől délre* (r. Siflis Zoltán, 2005), az *Értünk haltak meg* (r. Vicsek Károly, 2005), *A földet nem vitték el (A földet nem bírják elvinni)*, r. Vicsek Károly, 1996; *Hazatérés a holtak országába*, r. Vicsek Károly, 2009) című dokumentumfilmeket.

A jelenkor társadalmi helyzetét ábrázoló játékfilmek a következők: *Parlag* (r. Vicsek Károly, Deák Ferenc, 1974), *Trófea* (r. Vicsek Károly, Deák Ferenc, 1979), *Naplemente* (r. Vicsek Károly, Eva Ras, 1982), *Fajkutyák ideje* (r. Vicsek Károly, Deák Ferenc, 1984). Ugyanide tartoznak a dokumentumfilmek: *Kereszt csillaggal* (r. Vicsek Károly, 1971), *Kubikusok* (r. Vicsek Károly, 1973), *Ebben a pusztában* (r. Siflis Zoltán, 1987), *Gádorlakók* (r. Siflis Zoltán, 1988), *Piros* (r. Szemerédi Magda, 1989), *Tolja a szél a szekeret* (r. Siflis Zoltán, 1989), *Veszendő végeken* (r. Siflis Zoltán, 2000), *Az ezeréves határnál* (r. Tari István, 2002–2003), *Gyökérverés a semmibe* (r. Vicsek Károly, 2004), *Ki vagy mi voltam* (r. Iván Attila, 2007).

A vajdasági magyar film nyelvi aspektusai

A témáról Beke Ottó írt tanulmányt⁴ doktori tanulmányai során. A *Vajdasági magyar film(történet)* és *nyelvhasználat* című dolgozatában a nyelvet az oralitásban megképződő verbális kommunikáció mellett szélesebb kontextusba helyezi, beleértve a vizualitást és az alkotói megformálást is. Komplex elemzésnek veti alá Iván Attila *Csodakút*, Vicsek Károly *Fajkutyák ideje* és Siflis Zoltán *Gádorlakók* című alkotásait. A nyelv-, az irodalom- és a kommunikációelmélet keresztüzében vizsgálja a filmek vizualitását, a kameramozgást, vágást, a megjelenített tipográfiát, a hangelemeket, a szereplők beszédmódját és az elhangzottak tartalmát – mindazt, ami jelentésképzőnek minősül a filmkészítés során. A három film közötti összefüggések kiemelése nyomán megfogalmazza azok erkölcsi, filmtettként értelmezhető üzenetét is. Számára a Film maga a Nyelv.

A továbbéltetők

Egyre kíméletlenebb és kilátástalanabb körülmények közt dolgoznak a vajdasági magyar filmesek, ám öröndetes, hogy a fiatalok, (Magyarországon) egyetemi képesítést nyert alkotók nem szakadtak el szülőföldjüktől, Goretity Péter például eddigi filmjeit Zomborban és környékén fogatta, K. Kovács Ákos is itteni témát járt körbe operatőri tehetségével, Kovács István pedig Siflis dokumentumfilmjei mellett az egyik legmegrázóbb alkotást készítette.

Ferge Roland *EI (Away, 2013)* című film-étűdje nem hagyományos dokumentumfilm, hanem annak megrendezett változata, fikciós dokumentum(film). Újszerű megoldás ebben a tekintetben, hiszen a szereplők nem *vallanak*, hanem *játszanak*, viszont egyben az alkotás visszatérés a gyökerekhez, a zenével kísért, fekete-fehér némafilmhez. Minimális eszközökkel létrehozott film, konkrétumot nem árul el (pedig Vajdaságról van szó), csupán azt látjuk, hogy a gyerekek lassan sereglenek a buszpályaudvarra, és elhagyják szülő- vagy lakóhelyüket. Egy szó sem hangzik el, a filmet K. Kovács Ákos (a stáblista szerint Kovács Ákos) zseniális kame-

rája hozza mozgásba a tartalmi szint fölötti képi világban. Néha a hajdani filmezéshez visszatérően statikus, majd a személyiségre rákérdező, ráközelítő kivágásokat alkalmaz, egyben vizuális eszközeivel hangsúlyozza a téma komorságát és mély drámaiságát, végső soron tragikusságát is.

Ugyanez a téma jelenik meg Goretity Péter *Menni vagy nem lenni* című kisjátékfilmjében is, de a rendező-vágó teljesen más eszközökkel dolgozik. A kameraállások, a beállítások, a dialógusok, a zene és a zörejek, a színészi játék egyaránt egy már alig élhető falu kocsmájára, a vendégmunka vállalása miatt széteső párkapcsolatra fókuszál, és a fiatal nemzedék, vele együtt a vajdasági magyarság teljes kilátástalanságát fogalmazza meg. Az elvándorlás a tartományban szinte minden családot közvetlenül érint, és visszafordíthatatlan folyamatnak tűnik. A forgatókönyvíró Lennert Móger Tímea a párbeszéd révén igyekszik megőrizni némi optimizmust, lehetne jövője idehaza is a fiataloknak, ám ez pusztán légből kapásnak tűnik, miként az otthonukat elhagyók boldogságkeresése. A debütáns filmjét mindössze húszévesen készítő alkotó műkedvelő szereplőkkel és hivatásos színészekkel forgatott a későbbiekben is. Profi szereplők játszanak záróvizsgafilmjében, *Az irgalmas angyalban* is. A Szerbia 1999-es NATO-bombázásának a kisemberre gyakorolt hatását feldolgozó kisjátékfilm önéletrajzi elemekre, családi emlékekre, dramatizált fikcióra épül, és egy leendő nagyjátékfilm előkészületi munkájának (is) tekinthető.

Hasonlóan előmunkának látom Kovács István *Szürke senkik* (2016) filmjét, noha az majdnem nagyjátékfilm. Első világháborús történet, magyar, román, osztrák, olasz szereplőkkel, echte Monarchia, zseniális fölvezetésekkel, az egyre szűkülő fókuszú elbeszélés kibontatlanul maradósállaival. Jók a színészek, a kamera csodálatos, a zene meglepő, szerintem kemény vállalkozás egyetlen népdallal kíséni a filmet, szóval minden rendben, csupán azt sajnálom, hogy vége van. A takarékos fölvezetés ellenére ezer szál irányába nyílhatott volna ki ez a remek film. Bár ez a filmal-

kotások elemi gondja, ha valahonnét elindulnak, egyszer végük szakad. A rendező mondaná tovább, a néző még nem kelne föl a moziszékből, de eddig pörög a filmszalag. Bonyolult film, a hadi szolgálatot teljesítő postagalambok vezérmotívuma közép-kelet-európai vonulat mellett a történelmet alakító emberi sorsokat mutatja be.

Kovács István az oromhegyesi nők heroikus küzdelmét jeleníti meg az *Asszonyok lázadása* című dokumentumfilmjében. 1992 májusában, a jugoszláv polgárháború során egyetlen nap 200 mozgósító parancs érkezett a 2000 lakosú vajdasági településre. Ekkor már mindenki tudta, mit jelent a katonai behívó, már érkeztek a harcterekről a bádognokporsók, ezért a helyi asszonyok úgy határoztak, nem engedik a frontra gyermekeiket, férjeiket, hozzátartozóikat, de nem odahaza rejtegették őket, hanem a falu Zitzer klub elnevezésű vendéglőjében tartották őket kollektíven, mert így nem hurcolhatta el őket egyenként éjszaka a katonai rendőrség. Ebből nőtt ki a három hónapon át létező „Zitzer Köztársaság”, a hatalom erőt demonstrálva tankokat is fölvonultatott a település körül, de az asszonyok és férfiak háromhavi ellenállása után az oromhegyesi mozgósítottaknak nem kellett bevonulniuk, sőt, csökkent a vajdasági magyarok tartalékos behívóinak száma is. A 2016-ban készült dokumentumfilm rendezője természetesen már történelmi távlatból tekint vissza a közel negyed évszázaddal korábbi eseményekre, ebből a perspektívából szólítja meg a történések részeseit, akik szó szerint egzisztenciájukat tették kockára az ellenállás során, családjukkal egyetemben, amihez hasonlóra, tömeges ellenállásra nem került sor másutt. Fölhasználja az akkoriban forgatott filmanyagot, amely a szinte stúdiós körülmények közt rögzített interjúkkal, pontosabban nyilatkozatokkal párhuzamba állítva, a rögtönzést és az átgondoltságot szembeesítő képsorokban a társadalmi, szociális, családi és egyéni feszültségeket zsigeri tapasztalattá növeli. A film, *Siflis Örvényben* című munkájával egyetemben, a vajdasági magyarság háborús megpróbáltatásainak mementója.

Függelék:**A vajdasági magyar film mindenese, Siflis Zoltán által összeállított válogatott filmográfia**

(Az aláhúzott filmcímek a Topolyai Szociográfia Film-műhely filmográfiájához tartoznak.)

Vicsek Károly, Újvidék

- *A földet nem tudják elvinni* – dokumentumfilm, 1996
- *Értünk haltak meg* – dokumentumfilm
- *Bolygótűz* – játékfilm, 2002
- *Ha nem lenne szerelem, a világ sem lenne* – játékfilm, 2004
- *A földet nem vitték el* – dokumentumfilm, 2009
- *Hazatérés a holtak országába* – dokumentumfilm, 2009

Szemerédi Magda és Hoffman Artúr (operatőr):

- *Cselédsors* – dokumentumfilm, 1986

Siflis Zoltán, Szabadka

- *Nehéz idők* – dokumentumfilm, 1986
- *Ebben a pusztán világban* – dokumentumfilm, 1987
- *Gádorlakók* – dokumentumfilm, 1988
- *Nézünk egymásra?* – dokumentumfilm, 1987
- *Ez egy inkvizíció* – dokumentumfilm, 1988
- *Temetetlen holtjaink* – dokumentumfilm, 1991
- *Veszendő végeken* – dokumentumfilm, 2000
- *Ilan Eldad* – dokumentumfilm, 2010
- *Örvényben* – dokumentumfilm, 2014/15
- *A kamerás emberek* – dokumentumfilm, 2017

Tolnai Szabolcs, Palics

- *Nyári mozi* – játékfilm, 1998
- *Arccal a földnek* – játékfilm, 2002
- *Fövenyóra* – játékfilm, 2007
- *Minotaur* – játékfilm, 2015

Bicskei Zoltán, Magyarkanizsa

- *Dobó Tihamér vonásai* – filmesszé, 1992
- *Szikfilm* – kisjátékfilm, 1993
- *Nagyapáti Kukac Péter menyebemenetele* – játékfilm, 1999
- *Alföldi opus* – filmetűd (társrendező: Iván Attila), 2003
- *Álom hava* – játékfilm, 2017

K. Kovács Ákos operatőr, Szabadka–Budapest

- *El (Away)* – játékfilm, 2013, r. Ferge Roland,
- *Ernelláék Farkaséknál* – játékfilm, 2016, r. Hajdu Szabolcs

Rác-Maronka Etelka, Hübsch Éva, Kishegyes–Újvidék

- *Elveszettek a történelemben* – 2012
- *Ahol a madár sem rak fészket* – 2013

Rác-Maronka Etelka, Fejős Csilla

- *Tűzhalom* – dokumentumfilm, 2001
- *A világ kulcsa* – portréfilm Nagy Józsefről

Kovács István, Zenta–Budapest

- *Asszonyok lázadása* – dokumentumfilm, 2016

Fejős Csilla, Palics, 15 filmet jegyez rendezőként, köztük:

- *Tűszúrások* – Tolnai Ottó portréja
- *Szivárványkigyó* – Bicskei István portréja
- *Mozgásban* – Urbán András portréja
- *Kútfúrás, avagy kincskeresés másképp*
- *A félárnyék színei* – Péity Laura portréja
- *Zenével és színekkel érkeztem* – portré Miroslav Jovančićról
- *Fohász a déli végeken* – portré Bogdán József pap költőről

Goretity Péter, Zombor

- *Menni vagy nem lenni* – kisjátékfilm, 2015
- *Fehér föld* – kisjátékfilm, 2015
- *Agyag* – kisjátékfilm, 2016
- *Hagyaték* – kisjátékfilm, 2016
- *Ida* – kisjátékfilm, 2016
- *Az irgalmas angyal* – kisjátékfilm, 2017

Szász Csongor, Csantavér–Budapest

- *Pálínkafilm – Extraktum Vitalis* – fikciós dokumentumfilm, 2012

¹ Siflis Zoltán: *Szabadkai filmalkotók arcképcsarnoka*. European Film Festival Palić. Szabadegyetem, Szabadka, 2012, 62 oldal.

² Szakács Melinda: *A vajdasági magyar kisebbségi létábrázolás a délvidéki magyar dokumentum- és játékfilmek tükrében*. Kézirat, 78 oldal.

³ Más források szerint 1970, bizonyára a film készítésének és bemutatásának dátuma szerepel a különböző helyeken.

⁴ Beke Ottó: *Vajdasági magyar film(történet) és nyelvhasználat*. In: Bene Annamária (szerk.): *A magyar nyelv a többnyelvű Vajdaságban*. III. kötet. *A sokoldalú nyelv*. Szabadka: Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2013. pp. 97–107. ISBN: 978-86-87095-23-6